

به نام خداوند جان و خرد

تجلی نماز در شعر فارسی

مؤلف: دکتر سید فرج الله موسوی

انتشارات ترفند

موسوی، فرج الله، ۱۳۳۶ -

تجلی نماز در شعر فارسی / فرج الله موسوی. - تهران: ترفند، ۱۳۸۴.

ISBN: 964-7332-48-3

۱۹۲ ص.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. نماز در ادبیات. ۲. شعر فارسی. - مجموعه ها. الف. عنوان.

۸۱۶/۰۰۹۳۱

PIR ۳۵۵ / م ۸

۳۷۸۸۲ - م ۸۴

کتابخانه ی ملی ایران

انتشارات ترفند

تهران، صندوق پستی: ۱۶۹-۱۷۱۸۵، تلفن: ۳۳۳۲۳۲۴۴ و ۹۱۲۶۱۱۱۵۱۲

www.iran-ketab.com/tarfund

تجلی نماز در شعر فارسی

مؤلف: دکتر سید فرج الله موسوی

طراح جلد سیروس آقاخانی • واژه نگار راه شهاب

چاپخانه تجربه • صحافی تجربه

نوبت چاپ نخست ۱۳۸۵ • شمارگان ۱۵۰۰ نسخه

قیمت ۱۹۰۰ تومان • شماره نشر ۵۶

ISBN: 964-7332-48-3

شابک: ۹۶۴-۷۳۳۲-۴۸-۳

فهرست

۵	پیش‌گفتار
۹	رودکی
۱۲	کسائی مروزی
۱۵	فردوسی
۳۲	انوری
۴۲	ناصر خسرو
۴۹	مسعود سعد سلمان
۵۴	خاقانی شروانی
۷۱	عطار نیشابوری
۸۱	سنایی غزنوی
۸۶	مولوی
۱۵۸	سعدی
۱۷۶	حافظ شیرازی
۱۸۹	کتاب‌نامه

پیش‌گفتار

عبادت و پرستش پروردگار یکی از مهمترین ویژگی‌های ادیان الهی است؛ و نماز عالی‌ترین و زیباترین هدیه‌ی پروردگار که دل و جان آدمی را به مصداق «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» آرامش بخشیده و انسان را از هرگونه لوث و ناپاکی و انحراف و منکر باز می‌دارد که «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ».

نماز راز آفرینش هستی و معراج اهل ایمان است؛ این چشمه‌ی جوشان معرفت و کمال، بهترین هدیه و ارمغان خداوندی است که وجود انسان خداجوی را تلطیف نموده و بنده را با خالق خویش پیوند می‌زند. با نماز است که مخلوق با خالق گره می‌خورد و در حقیقت نماز قلّه و اوج عبادت‌هاست که پیامبران برگزیده و امامان معصوم (علیهم صلوات الله) همواره بر آن سفارش اکید کرده‌اند. نماز نیاز روح‌تشنه‌ی وصل، یاد یار و سرود سبز دیدار است که جان و ارکان آدمی را به آرامشی وصف‌ناپذیر می‌رساند همان‌طور که مولی‌الموحدین امام‌المؤمنین علی‌علیه‌السلام را در هنگام اقامه‌ی نماز با پاییی تبرخورده آنچنان غرق جذبه‌ی خود می‌کند که پیکان و جزّاح را با هم فراموش می‌کند! (۱)

نماز است که نمازگزار را هم‌دوش کزوبیان قرار می‌دهد، این ارمغان ناب

۱. تاریخ تحلیلی اسلام، محمد نصیری (رضی)، به نقل از تاریخ‌نگاری در اسلام، سید صادق سجّادی؛

آسمانی و تَرْتَمِ دلنشین خداپرستی است که در هنگام وصال، شیفتگان کوی دوست را به زیارت فرا می خواند و روان تشنگان را از شیرینی و حلاوت شهود سیراب می کند. عروج دل در فضای قرب حق تعالی جز با نماز و راز و نیاز امکان پذیر نیست. آن ها که شیرینی نیایش و ستایش الهی را چشیده اند و در بندگی خداوند پای می فشارند معراج خود را در رکوع، سجود، قیام و تشهد جستجو می کنند. راز و رمز طراوت و شادابی و ابتهاج و سرور دل نیکان و صفای جان آزادگان در بند غیر خدا در این فریضه قدسی نهفته است و بس!

اگر نمازگزاران، با پاکی و طهارت و شادابی طراوت جسم و جان، این ندای صاف و زلال خداوندی را پاسخ گویند و از روی دلسوزی و عشق در بارگاه کبریایی حضرت دوست حضور یابند. یقیناً مزه ی شیرین حضور نور را خواهند چشید. نماز به نمازگزار رنگ و صبغی ماندگاری و پایداری و جاودانگی می بخشد؛ نماز انسان را از خاک به افلاک بی کشاند؛ نماز انسان را از کمند عصیان و شیطان رهایی می بخشد؛ نماز و راز و نیاز، انسان را به نقطه ای می رساند که «عَظُمَ الْخَالِقُ فِي أَنْفُسِهِمْ فَصَغُرَ مَا دَوْنَهُ فِي أَعْيُنِهِمْ»^(۱) نماز انسان را به جایگاه بلندی می رساند که از آن جایگاه بهشتیان و دوزخیان را در خوشگذرانی و عذاب می بیند که وَ الْجَنَّةُ كَمَنْ قَدَرَاهَا فَهُمْ فِيهَا مُتَعَمِّونَ وَ النَّارُ كَمَنْ قَدَرَاهَا فَهُمْ فِيهَا مُعَذَّبُونَ»^(۲) نماز زینت محفل و بزم عاشقانی است که با قیچی لایمهی الهه های غیر الله را قیچی کرده و دست رد بر سینه ی بیگانه زدند و با دوست پیمان طهارت

۱. نهج البلاغه، صبحی صالح، خطبه ی ۱۸۶، ص ۲۴۱

۲. همان منبع

و پاکی بستند. تدبیر و اندیشه و ژرف‌نگری در مفاهیم و اسرار نماز مانند غواصی در اقیانوس عمیق و بیکرانی است که حاصل و نتیجه‌ی آن گوهرهای بی‌بدیل اخلاص و تسلیم و فروتنی است و روی همین اصل همه‌ی سفیران الهی به این عبادت شگرف صمیمانه عشق می‌ورزیدند.^(۱)

به همین خاطر نگارنده در پی آن است که تأثیر نماز را بر نظم فارسی با توجه به بضاعت اندک علمی خود جستجو کند. ناگفته پیداست که ادبیات فارسی ما بدون چاشنی عبادت و اصطلاحات آن چیزی خشک و بی‌روح می‌باشد و آنچه ادبیات ما را در گستره‌ی جهان به عنوان صدرنشین ادبیات‌های جهان قرار داده است چیزی جز وجود و تأثیر فرهنگ اسلامی در ادبیات ما نبوده است. نگارنده با اطلاع از تأثیر آیات و سوره‌های قرآن کریم بر ادبیات منظوم و منثور فارسی از سال‌ها پیش در صدد برآمد که با تأنی و درنگی خاص دیوان‌های فارسی تعداد زیادی از شاعران پارسی‌گوی را از قرن چهارم هجری یعنی از طلوع خورشید «رودکی سمرقندی» تا امروز بررسی نماید و تأثیر نماز را بر نظم آن شاعران بیابد.

گرچه در مدت شش سال بصورت مداوم با خواندن بیت به بیت حدود هشتاد دیوان فارسی موفق شدم بیش از پنج هزار فیش را یادداشت برداری کنم و به عقیده‌ی خودم کار پُرزحمتی را به انجام برسانم، ولی با عنایت به گستردگی نظم فارسی کارهایی که با کمک دیگران باید به سامان برسد کم نیستند. از این روی نتیجه‌ی مطالعه‌ی چهل دیوان - از رودکی تا صائب تبریزی - را که بیش از یک‌هزار بیت بوده است از میان هشتاد دیوان مورد پژوهش به صورت انتخابی تدوین کرده و به ساحت ادب دوستان خداجوی

و عاشقان نماز به عنوان «تجلی نماز در نظم فارسی» تقدیم می‌کنم. از اندیشمندان خرده‌بین و ژرف‌نگر انتظار دارم که نواقص فراوان این پژوهش را به صورت کتبی یا شفاهی با نگارنده در میان بگذارند تا به یاری خداوند و توجّهات ویژه‌ی امام عصر روحی فداه در مجلدات و چاپ‌های بعدی از نظریات بلند عزیزان بهره‌برداری لازم به عمل آید.

در خاتمه از زحمات فراوان همسر گران‌قدر و سخت‌کوشم که علاوه بر تحمل بدخلفی‌های من اداره طاق‌فرسای فرزندان را نیز مسئولانه به عهده گرفتند و در امر رسیدن به اتمام این پژوهش یاری‌گر من بودند سپاسگزاری می‌نمایم و از خداوند سبحان موفقیت مضاعف برای ایشان درخواست دارم.

تهران، هزار و سیصد و هشتاد و سه

سیدفرج‌الله موسوی

عضو هیئت علمی دانشگاه